

**XX ASR BOSHLARIDA DAVRIY MATBUOTDA
INFRATUZILMAVIY YANGILIKLARNING YORITILISHI**

Jabborova Oydin,

Mustaqil tadqiqotchi

e-mail: oydinjabborovauzb@gmail.com

Matbuotdagi maqolalardan shu ma'lum bo'ladiki, Turkistonga olib kelingan texnika, texnologiya va shu kabi yangiliklar markaz sifatida Toshkent shahrida sinab ko'rilgan. Masalan, jamoat transportlari, telegraflar, avtomobillar, tramvaylar, elektr toki shular jumlasidandir. Mazkur yangiliklar Rus hukumati tomonidan joriy qilinyotgani sababli ham, bularga doir hisobot, targ'ibot masalalari hukumatga tegishli rus tilidagi gazetalarda bayon qilib borilgan.

Toshkent shahrida XIX asr oxirida velosipedlar paydo bo'lgan. Bu esa Toshkent shahar ko'chalarini asfalt qilish ehtiyojini yuzaga keltirgan. S.Shadmanova yozishicha, 1892-yilda Toshkentda "velosipedchilar jamiyati" tashkil qilingan. Bundan ma'lum bo'ladiki, Toshkentda 1896-yilda 60 kishi velosipeddan arzon va qulay transport vositasi sifatida foydalangan. Toshkent shahriga yaqin 100 verst masofada joylashgan qishloqlarda velosipedchilarni ko'rmagan odam qolmagan. Yerni o'lchashga kelgan amaldorlar, soliq undiruvchilar, paxta tozalash zavodlariga kelgan texnik mutaxassislar, shaharga kelgan sayohatchilar velosipeddan foydalangan. Biroq jamiyatda, yangiliklarga keskin qarshi turgan bir toifa vakillari velosiped mingan kishilarni ko'rib qolishsa, ularni "shaytonning muxlisi" deb atashgan¹.

Matbuotda xabar qilinishicha, nafaqat Toshkent shahri ichki qismida balki boshqa shahardan bir boshqachasiga avtomobillar qatnovi ham yo'lga qo'yilgan. 1909-yil qishda Toshkent shahridan To'ytepa va Piskent qishloqlariga muntazam avtomobil qatnovi yo'lga qo'yilgan. Mazkur avtomobil To'ytepa qishlog'iga bir

¹ Shadmanova S. Davriy matbuotda Turkistonning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy ahvoli masalalari(1870-1917y). Tarix fanlari dok. ... dis. – Toshkent, 2011. – B. 229.

soatda yetib borgan va yo‘l haqi 2 rublni tashkil etgan².

Shuningdek, matbuotda eng katta texnologik yangiliklardan biri bo‘lgan temiryo‘llar qurilishiga doir yangiliklar muntazam yoritib borilgan. Yana bir chop etilgan maqolaga ko‘ra, Toshkent – Orenburg yo‘nalishidagi temir yo‘l qurilsa, ikki davlatga ham iqtisodiy foyda keltirishini, Turkistondan Orenburgga 100 mln rublga teng bo‘lgan miqdordagi paxta yetkazib berilishi ochiqdanadi. Bu iqtisodiy tarafdin foyda bo‘lsa, harbiy jihatdan esa biror bir hududda notinchlik, g‘alayonlar bo‘lib qolsa, tezda temiryo‘l orqali qo‘shin yuborish imkonini bergan³.

“Taraqqiy” gazetasining 5-sonida ham Orenburg-Toshkent temiryo‘li haqida quyidagi fikrlar bayon qilinadi: “ Orenburx ilan Toshkand orasidag‘i temiryo‘lni bino qilg‘on injinerlar yaqin fursatda o‘shal temiryo‘lni tayyorlab, durustlik bilan yuk va pusojir ya‘ni poyezdg‘a o‘tirg‘uchilarni yurkuzmoq uchun xazinag‘a topshirdular. ... Aholi yangi temiryo‘l zohir bo‘lg‘onidin buyon Toshkand shahri ekin va ziroat ko‘b arzon bo‘ladurgon Orenburx va Samar shaharlari birlan payvand bo‘lub, qo‘shilmishdur”, deb yangi temiryo‘lning qurilishi aholi tomonidan iliq kutib olingani bayon qilinadi⁴.

Jadid matbuotida ham o‘lkada qurilyotgan temiryo‘llarga nisbatan fikrlar va mulohazalar bayon qilinadi. Masalan, “Sadoi Farg‘ona” gazetasida yozilishicha, aholi orasida temiryo‘l qatnovi va poyezdlarga aholi orasida katta qiziqish paydo bo‘lganligi yoziladi. Tahririyat temiryo‘llarning iqtisodiy foydalarini yozadi. Temiryo‘llar qurilishining foydasi yo‘lda yurishning bexavotir bo‘lishi, bir joydan ikkinchi joyga borish vaqtining qisqarishi va tezda yetib borish, iqtisodiy jihatdan rivojlanishga ijobiy ta‘sir qilishi yoziladi. Salbiy jihatiga esa temiryo‘l o‘tishi kerak bo‘lgan yerlardagi uylar, masjdilar va maktablar vayron qilinishiha olib kelishi tanqid qilinadi. “Aholi rizo bo‘lmaganda temir yo‘li masjid va madrasani hech bir vaqt vayron qilib o‘tmas. Rizolik bilan o‘tagnda ham muning uchun katta pullar berub o‘tur”, deb tahririyat tarafidan holatga izoh berib o‘tiladi⁵.

² Turkiston viloyati gazet, 1909, 32-son.

³ Turkiston viloyati gazet, 1899, 19-son.

⁴ Orenburx-Toshkand eski temiryo‘l xususida // Taraqqiy, 1906, 5-son.

⁵ Vatanimiz turkistonda temir yo‘llar // Sadoi Farg‘ona, 1914, 25-son.

“Taraqqiyoti madaniya” sarlavhali maqolada taraqqiyni tushunish va qo‘llab-quvvatlash lozimligi tushuntiriladi. Insoniyatning arava, poyezd, kema, havo kemasidan foydalanishini taraqqiyotning bir belgisi o‘laroq qabul qilinishi lozimligini, shariat ushbulardan foydalanishni rad qilmasligiga urg‘u beradi. Biroq hanuz ayrim musulmonlarimiz taraqqiyot nimaligini tushunmasdan yurganlari va tanqid qilyotlari yaxshi holat emasligi ta’kidlanadi⁶.

“Taraqqiy” gazetasining 15-soni 4-sahifasida tikuv mashinasi haqida e’lon beriladi: “E’lom qilamiz shul xususda kim asl kiyim tikadurgon mashina Amerika viloyatidin Zinger fabrikasidin chok tikish to’g’risida hamma olamga manzur bo’lg’on, ham ish berish to’g’risida kamolot darajasida tikadur”⁷. Bir so’mga qizil ranglisidan, bir yarim so’mga sariq ranglisidan, ikki so’mga moviy rangku zinger sotib olish mumkin bo’lgan.

“Toshkand g’olostlari orasida shahar bankasi ochmoq harakati bor emish, bu bonka faqir xalq uchun nihoyatda foydalik bo’lsa kerak. Chunki ko’cha bitimi derkon har bir faqir xalqlar mundan aqcha olmoqlari mumkindir”⁸.

Toshkent shahri hayotida paydo bo’lgan yangiliklardan biri – kinomotografiya edi. 1910-yilda Toshkentda beshta teatr bo’lgan. 1915-yilda Shayxontohur dahasida sinematografiya, ya’ni “tasvirotlar teatri” ochilgani ma’lumdir⁹. Jadidlarning teatrga bo’lgan ehtiyojini tarixiy omillar bilan izohlash mumkin. Turkiston aholisi orasida o’qish madaniyati keng yoyilmagan, gazeta va jurnal o’quvchilari cheklangan bo’lsa-da, ko’ngilochar tadbirlar, an’anaviy tomoshalar va sahnaviy chiqishlar aholi orasida ommabop edi. Shu sababli jadidlar teatrni keng ijtimoiy qatlamlarga ta’sir ko’rsatishning eng tez va samarali kanali sifatida ko’rdilar. Teatrning jadidchilikdagi o’rni milliy ongini shakllantirish bilan ham bog’liq edi. Jadidlar teatr orqali milliy tarix, milliy qahramonlar, vatanparvarlik g’oyalari va jamoaviy mas’uliyat hissini kuchaytirishga intildilar. Teatr sahnasidagi obrazlar, tarixiy timsollar va ijtimoiy voqealar mahalliy aholiga ijtimoiy hayotdagi

⁶ Vasliy. Taraqqiyoti madaniya // Sadoi Turkiston, 1914, 43-son.

⁷ E’lon // Taraqqiy, 1906, 15-son.

⁸ Toshkand xabarlarlari // Sadoi Turkiston. 1914, 4-son.

⁹ Turkiston viloyati gazetlari, 1915, 48-son.

kamchiliklarni oyna kabi o'zida aks ettirgan. Bu jarayon tarixiy manbalarda "estetik yo'l bilan milliy ongni uyg'otish" sifatida baholanadi. "Teyotr nimadur? Javobig'a teyotr ibratnamodur, teyotr va'zxonadur, teyotr ta'zir adabidir. Teyotr o'ynadurki, umumiy hollarni anda mujassam va namoyon suratda ko'zliklar ko'rub karquloqsizlar eshitib, asarlanur. Xulosa: teyotr va'z va tanbih egguvchi hamda zararlik odat, urf va taomilni, qabih va zararini ayonon ko'rsatguvchidir"¹⁰. 1914-yildan boshlab Toshkent, Samarqand, Andijon, Qo'qon kabi shaharlarida teatr jamoalari shakllanib boshlagan.

Xulosa qilib, davriy matbuot sahifalarida yoritilgan maishiy va ijtimoiy masalalar XX asr boshlarida Toshkent shahri va Turkistonning ijtimoiy va maishiy infratuzilmasidagi zaif nuqtalarni ochiq yoritib bergan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduazizova N. Turkiston matbuot tarixi (1870–1917). – Toshkent: Akademiya, 2000. – 234 b.
2. Agzamxodjayev S., Ulugbekova Z. "Al-Isloh" jurnali – Turkistondagi islohotchilik harakatini o'rganish bo'yicha tarixiy manba (1915-1918-yillar). – Toshkent: "O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi" nashriyot-matbaa birlashmasi, 2021. – 160 b.
3. Do'stqorayev B. O'zbekiston jurnalistikasi tarixi (1-qism: 1870–1917-yil noyabr). – Toshkent: G'afur G'ulom, 2009. – 378b.
4. Nuriddinova F., V.Sobirova., Z.Solihov. Milliy matbuot sahifalarida. – Toshkent: Ma'naviyat, 1999. – 108 b.
5. Tangirov O. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkent "Eski shahar" qismi ma'muriy boshqaruvi va ijtimoiy holati. – Toshkent: Renessans press nashriyoti, 2022. – 176 b.

¹⁰ Behbudiy M. Teyotr nadur? // Oyna, 1914, 29-son.